

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI DAXİLİ İŞLƏR NAZİRLİYİ

POLİS AKADEMİYASI

KAFEDRA: "CİNAYƏT HÜQUQU"

FƏNN: "Ekologiya hüququ"

M Ü H A Z İ R Ə

Mövzu № 3: " *Ekoloji hüququn mexanizmi*"

Vaxt: 4 saat

Müh.: - 2 saat

Sem.: - 2 saat

Tərtib etdi:

"Cinayət hüququ" kafedrasının rəisi,
polis polkovniki, h.e.f.d. **İmrəli Məmmədli**

"Cinayət hüququ" kafedrasının
müəllimi polis polkovnik-leytenantı **Nizami Salmanov**

Mühazirə kafedra iclasında müzakirə olunmuş və təsdiq edilmişdir.

Protokol № _____, " ____ " _____ 2017-ci il.

Bakı – 2017

PLAN:

Giriş

1. Təbiətdən istifadənin anlayışı, formaları və növləri
2. Təbiətdən istifadənin lisenziyalaşdırılması və limitləşdirilməsi
3. Təbiətdən istifadənin müqavilə forması.

Nəticə

ƏDƏBİYYAT:

1. Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası. Bakı: 2017
2. «Ətraf mühitin mühafizəsi haqqında» Azərbaycan Respublikasının Qanunu (8 iyun 1999-cu il).
3. «İstehsalat və məişət tullantıları haqqında» Azərbaycan Respublikasının Qanunu (30 iyun 1998-ci il)
4. «Ovçuluq haqqında» Azərbaycan Respublikasının Qanunu (20 aprel 2004-cü il).
5. «Heyvanlar aləmi haqqında» Azərbaycan Respublikasının qanunu (4 iyun 1999-cu il) Azərbaycan Respublikasının ətraf mühitə dair qanunvericilik toplusu səh. 153
6. Heyvanlar aləminin mühafizəsi və istifadəsi sahəsində dövlət nəzarətinin həyata keçirilməsi qaydaları», «Heyvanlar aləmindən istifadəyə görə ödəmələrin növləri, dərəcələri, tətbiq edilmə qaydaları və qeyri-qanuni heyvan ovuna cərimələr» və heyvanlar aləmi obyektlərindən istifadəyə görə ödənişlərin və qeyri-qanuni vəhşi heyvan ovuna görə cərimələrinin istifadəsinə dair «Təlimat»ın təsdiq edilməsi haqqında Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin 6 noyabr 2004-cü il tarixli 176 sayılı qərarı.

Giriş

Yer üzərində insanın meydana gəldiyi vaxtdan indiyə qədər insan ətraf mühitdən müxtəlif formada istifadə etmişdir. İbtidai dövrdən indiyə qədər ovçuların heyvanları pərakəndə surətdə ovlaması vəhşi faunanın yüzlərlə üzvünün məhv olunmasına gətirib çıxarmışdır.

«Ətraf mühitin mühafizəsi haqqında» 8 iyun 1999-cu il tarixli Azərbaycan Respublikası Qanununun 3-cü maddəsində ətraf mühitin mühafizəsinin əsas prinsipləri öz əksini tapmışdır. Bu prinsiplərdən irəli gələrək ekoloji qanunvericilik, təşkilatların və təsərrüfat fəaliyyəti ilə məşğul olan təbiət istifadəçilərinin qarşısına mühüm tələblər qoymuşdur. Bu tələblər vətəndaşların Azərbaycan Respublikası Konstitusiyası ilə təsbit olunmuş sağlam ətraf mühitdə yaşamaq hüquqlarının həyata keçirilməsinə xidmət edir.

Cəmiyyətin qarşısında düran iqtisadi və ekoloji məsələlərin həll edilməsində təbiətdən istifadə hüququnun əhəmiyyəti böyükdür.

Sual 1. Təbiətdən istifadənin anlayışı, formaları və növləri

Təbiətdən istifadə dedikdə ətraf təbii mühitin insan üçün sərfəli olan ekoloji, iqtisadi və mədəni-sağlamlaşdırıcı xüsusiyyətlərindən istifadə edilməsi başa düşülür. Bundan irəli gələrək təbiətdən istifadənin məzmununa iqtisadi (aparıcı forma), ekoloji və mədəni sağlamlaşdırıcı kimi formalar daxildir.

Təbiətdən istifadənin göstərilən formaları 2 növdə istifadəni nəzərdə tutur.

«Ətraf mühitin mühafizəsi haqqında» Azərbaycan Respublikası Qanunun 9-cu maddəsində qeyd edilir ki, «Azərbaycan Respublikasında təbii resurslar ümumi və fərdi istifadədə ola bilər». Qanuna əsasən təbiətdən ümumi istifadə vətəndaşlar və təşkilatlar tərəfindən əhalinin həyatının zəruri tələbatının ödənilməsi məqsədi ilə təbii resurslardan ödənişsiz istifadə etməklə həyata keçirilir. Qanunvericilik aktlarında nəzərdə tutulan hallarda təbiətdən ümumi istifadəyə məhdudiyyətlər qoyula bilər.

Təbiətdən ümumi istifadə üçün heç bir xüsusi icazə tələb olunmur. O, insanın anadan olması və yaşaması nəticəsində meydana çıxan və özünü göstərən təbii hüququ kimi ifadə olunur (atmosfer havasından istifadə, sudan istifadə, kommunal-məişət və müalicə sağlamlaşdırıcı tələbat və s.).

Təbiətdən fərdi istifadə dedikdə səlahiyyəti dövlət orqanlarının icazəsi əsasında vətəndaşlar və təsərrüfat subyektləri tərəfindən təbiətdən istifadənin həyata keçirilməsi başa düşülür.

Təbiətdən fərdi istifadə zamanı təbii resurslar istifadəçilərə qanunvericiliklə müəyyən edilmiş qaydada verilir. Təbiətdən fərdi istifadə daimi və ya müvəqqəti, ödənişli və ya əvəzsiz, ilkin və ya təkrar ola bilər. O, məqsədli xarakter daşıyır və istifadə olunan obyektin növündən asılı olaraq

(torpaqdan istifadə, sudan istifadə, heyvanlar aləmindən istifadə atmosfer havasından) ayrı-ayrı sahələrə bölünür. «Ətraf mühitin mühafizəsi haqqında» Azərbaycan Respublikası Qanunun 8-ci maddəsinə əsasən təbiətdən istifadəçilər hüquqi və fiziki şəxslər (xarici istifadəçilər də daxil olmaqla) dövlət, qeyri-dövlət təşkilatları, daimi və müvəqqəti, ilkin və təkrar istifadəçilər ola bilərlər. Qanun xarici istifadəçilərə xarici hüquqi və fiziki şəxsləri, beynəlxalq birlikləri və təşkilatları, daimi istifadəçilərə-təbiətdən istifadə hüququ müddətsiz verilən istifadəçiləri, müvəqqəti müəyyən müddətə verilən istifadəçiləri, ilkin istifadəçilərə-təbiətdən istifadə hüququnu dövlətdən birbaşa alan istifadəçiləri, təkrar istifadəçilərə isə-təbiətdən ilkin istifadəçidən müqavilə əsasında hüquq alan istifadəçiləri aid edir.

Təbiətdən istifadəyə xüsusi icazə təbiətdən istifadə sahəsində sahibkarlıq fəaliyyəti ilə məşğul olmaq hüququnu təsdiq edir. Təbiətdən istifadəyə xüsusi icazə qanunvericiliklə müəyyən edilmiş qaydada müvafiq icra hakimiyyəti orqanları tərəfindən verilir («Ətraf mühitin mühafizəsi haqqında» Qanun, mad.11). Təbiətdən xüsusi istifadə təbii ehtiyatlara olan təlabatla bağlıdır. Bu hissə təbii ehtiyatlar haqqında qanunvericiliklə (Torpaq Məcəlləsi, Meşə Məcəlləsi, Yerin təki haqqında Qanun, Su Məcəlləsi, Atmosfer havasının mühafizəsi haqqında Qanunla) nizamlanır.

Sual 2 Təbiətdən istifadənin lisenziyalaşdırılması və limitləşdirilməsi

Təbii ehtiyatlardan istifadə hüququna lisenziya anlayışı

Lisenziya azərbaycan dilinə tərcümədə nəyə isə «icazə» mənasında işlədilir. Əvvəllər bu söz əmtəənin xaricə ixracı ilə əlaqədar istifadə edilirdi. O, həvəskar-idman, sənaye, elmi-tədqiqat və məhvedici (qərəcə) ovun təşkili ilə əlaqədar olaraq genişlənməyə başladı. Daha sonra əmtəənin satışı və müxtəlif cür xidmətlərin yerinə yetirilməsi ilə əlaqədar geniş şəkildə tətbiq olundu.

Müasir dövrdə lisenziya fəaliyyəti istehlakçıların maraqlarının müdafiə vasitəsi kimi şəhər tikintisi, sanitariya, ekoloji normalar və ticarət qaydalarının tənzimlənməsi üçün böyük əhəmiyyət kəsb edir. Şəhər və rayonlarda hüquqi və fiziki şəxslərə lisenziya ərazi və sahəvi idarələr tərəfindən verilir.

Lisenziya verilmə qaydası lisenziya verilməsinin ümumi qaydası ayrı-ayrı fəaliyyət növünün lisenziyalaşdırılmasının nümunəvi qaydasını təsdiq edən qərarlarla tənzimlənir. Hər bir fəaliyyət növünə lisenziya verilir. Azərbaycan Respublikasının Prezidentinin 4 oktyabr 1997-ci il tarixli 637 sayılı fərmanı ilə xüsusi razılıq tələb olunan fəaliyyət növlərinə xüsusi razılıq tələb olunan fəaliyyət növlərinin siyahısı təsdiq edilmişdir. Fərmanın 2-ci bəndinə əsasən ayrı-ayrı fəaliyyət növlərinə xüsusi razılıq verilməsi qaydalarını Nazirlər Kabineti müəyyən edir. Lisenziya əsasən bir il müddətinə verilir. Bəzi hallarda ekoloji tələblərdən, təbiət obyektinin vəziyyətindən asılı olaraq lisenziyanın verilməsi məhdudlaşdırıla bilər. Lisenziya şəxslərin yazılı müraciəti (ərazisi) və həmçinin müsabiqə

əsasında verilir. Lisenziyadan istifadə qaydalarına riayət edilmədikdə, o, istifadə üçün digər şəxslərə verildikdə, sanitar, ekoloji, ticarət qaydaları pozulduqda lisenziyanı verən orqan lisenziyadan məhrum edə bilər. Lisenziya verilməsinə etiraz edilməsindən və lisenziya hüququndan məhrum edilməsindən məhkəməyə şikayət edilə bilər. Lisenziyanın şərtlərinə əməl edilməsinə nəzarəti ərazi-sahəvi orqanlar həyata keçirirlər.

Lisenziyanın növləri «Ətraf mühitin mühafizəsi haqqında» Qanunun 14-cü maddəsinə əsasən xüsusi icazə tələb olunan fəaliyyət növləri aşağıdakılardır:

1. Ətraf mühiti çirkləndirən maddələrin toplanması.
2. Xüsusi təhlükəli olan istehsalat və məişət tullantılarının daşınması, basdırılması və saxlanması.
3. Ekoloji auditor fəaliyyət (auditor – keçmişdə hərbi məhkəmədə prokuror vəzifəsini icra edən şəxs. Burada nəzarət mənasında).
4. Ekoloji cəhətdən təhlükə törədə bilən təsərrüfat fəaliyyəti.
5. Təbii resursların ayrı-ayr növlərindən istifadə

Təbii ehtiyatlardan istifadə lisenziyası Ətraf təbii mühitin mühafizəsi və təbiətdən istifadə sahəsində təbii ehtiyatdan istifadə lisenziyası dedikdə- təbii ehtiyatın istifadəsi ilə bağlı müəyyən fəaliyyət növünün aparılmasına verilən icazə başa düşülür. Bu sənəddə aşağıdakı funksiyalar cəmlənmişdir:

- qanunçuluğa nəzarət;
- təbii ehtiyatlardan istifadə fəaliyyətinin təkmilləşdirilməsi;
- ekoloji və sanitar normalar riayət edilməsi;
- təbii ehtiyatların normalaşdırılmış istifadəsi.

Beləliklə, təbiətdən istifadə sahəsində lisenziya qarşılıqlı əlaqədə olan 2 funksiyayı yerinə yetirir:

1. Mühafizəedici funksiya
2. Tənzimləyici funksiya.

Lisenzialaşdırma-qadağan etmək, icazə vermək, səlahiyyət vermək yolu ilə ekoloji münasibətlərin inzibati-hüquqi metodla tənzimlənməsi deməkdir. Təbii ehtiyatdan istifadəyə verilmiş lisenziya özündə 3 əlaməti birləşdirir: *birinci* – lisenziya təbii sərvətə akdir, *ikinci* - o təbii ehtiyatlardan səmərəli istifadə edilməsinə dövlət nəzarət formasıdır; *üçüncü* - lisenziya təbiətdən səmərəli istifadənin tənzimlənməsi vasitəsidir.

Təbiətdən istifadə sahəsində lisenziyanın predmeti istifadə təyinatlı təbii ehtiyatlardır. Predmetdən asılı olaraq iqtisadi ehtiyatlar (odunçuluq tədarükü, faydalı qazıntıların hasilatı yaxud insan və təbiətin müdafiəsinə xidmət edən ekoloji ehtiyatlar (tullantıların və zərərli maddələrin məhv edilməsinə, basdırılmasına icazə), sağlamlaşdırıcı təbii ehtiyatlar (ətraf mühitin müalicəvi xüsusiyyətlərindən istifadə edilməsinə icazə), yaxud da məcəni ehtiyatlar (arxeoloji tədqiqatlara icazə) lisenziyalaşdırıla bilər.

Lisenziya üçün o xarakterikdir ki, o, ekoloji idarəetmənin səlahiyyətli orqanları tərəfindən verilir. Belə orqanlara Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyi və onun ərazi sahəvi orqanları aiddir. Bu orqanların lisenziyalaşdırma səlahiyyəti lisenziya verilən təbiət ehtiyatların növündən asılı olaraq müəyyən edilir. Təbiətdən istifadə sahəsində lisenziya verilməsi ilə bağlı 30-dan artıq fəaliyyət və xidmət növü məlumdur.

Torpaqların istifadəyə lisenziya. O, torpaq ayrılması aktı formasında rayon, şəhər icra hakimiyyəti orqanı tərəfindən verilir. Bu lisenziya torpağın müəyyən subyektə verilməsi ilə əlaqədar qərar əsasında, yaxud torpaq sahəsinin satışı ilə əlaqədar alqı-satqı müqaviləsi əsasında verilir.

Torpaq ayrılması aktı torpaqdan məqsədli, təyinatına uyğun istifadə etmək üçün verilir. Məsələn, kənd təsərrüfatı istehsalı kəndli təsərrüfatı, şəxsi yardımçı təsərrüfatı, bağçılıq, heyvandarlıq, şəhər təsərrüfatı, meşə təsərrüfatı, su təsərrüfatı, bina və qurğuların tikintisi və istismarı, faydalı qazıntıların kəşfiyyatı və hasilatı, xüsusi mühafizə edilən ərazi və obyektlərin təşkili üçün və s.

Yerin təyindən istifadəyə lisenziya. Bu cür lisenziya Azərbaycan Respublikasının «Yerin təki haqqında» qanununa və Azərbaycan Respublikası Milli Məclisinin Yerin təkindən istifadənin lisenziyalasdırılması Qaydası haqqında Əsasnaməyə uyğun olaraq ərazi-sahəvi orqanlarla birgə Respublika rəhbərliyi tərəfindən verilir.

Azərbaycan Respublikası Yerin təyindən istifadə və geologiya Komitəsi tərəfindən yerin təkinin geoloci öyrənilməsi, faydalı qazıntılıran kəşfiyyatı və hasilatı, yeraltı qurğuların tikintisi və istismarı, zərərli maddələrin məhv edilməsi (basdırılması), xüsusi mühafizə olunan ərazilərin təkili üçün lisenziya verilir.

Azərbaycan Respublikasının, habelə xarici ölkələrin hüquqi və fiziki şəxsləri qanunvericiliklə müəyyən edilmiş qaydada Azərbaycan Respublikasında yerin təkinin istifadəçiləri ola bilər (Yerin təki haqqında Qanun. maddə 8).

Sudan istifadəyə lisenziya. Azərbaycan Respublikası Su Məcləsi sudan ümumi və ayrıca istifadəni, həmçinin xüsusi məqsədlər üçün istifadəni fərqləndirir.

Ayrıca və xüsusi məqsədlər üçün Sudan istifadəyə Azərbaycan Respublikasının Nazirlər Kabineti tərəfindən lisenziya verilir. Bu cür lisenziya Sudan istifadəçinin su obyektlərindən müəyyən edilmiş hədd göstərilən məqsədə uyğun olaraq müəyyən edilmiş müddət üçün istifadə hüququnu(lisenziyada nəzərdə tutulmuş tələb və şərtlərə əməl etməklə) təsdiq edir (Azərbaycan Respublikasının Su Məcəlləsinin 36, 37, 38 mad.).

Su obyektlərindən istifadənin xüsusi razılıq tələb edən növləri isə Azərbaycan Respublikasının Prezidenti tərəfindən müəyyən edilir (Su Məcəlləsi. mad.34)

Azərbaycan Respublikasının Su Qanunvericiliyi lisenziyanın aşağıdakı atributlarını müəyyən edir⁶ istifadənin məqsədi, sərhəddi. Limiti, müddəti, ödəmə şərtləri, eləcə də səmərəli istifadə üçün tələblər və suyun mühafizəsi.

Lisenziyanın verilməsi müvafiq ərazinin icra hakimiyyəti orqanları tərəfindən su ehtiyatları və yerin təkindən istifadə üzrə xüsusi səlahiyyətli orqanlara birlikdə həyata keçirilir.

Respublika əhəmiyyətli su obyektləri üçün lisenziya müvafiq olaraq Respublikanın icra orqanları tərəfindən verilir. Yerli əhəmiyyətli obyektlər üçün lisenziyalaşdırma yerli icra orqanları və şəhər, rayon xüsusi orqanları tərəfindən həyata keçirilir.

Əgər ekoloji şəraitdə əhalinin sağlamlığı və ətraf təbii mühit üçün ziyan vura bilən dəyişiklik baş verərsə idarəetmə orqanları tərəfindən verilən lisenziya yenidən baxıla və ləğv edilə bilər. Lisenziyadan istifadə hüququ obyektiv və subyektiv səbəblərdən vaxtından əvvəl ləğv edilə, dayandırıla və məhdudlaşdırıla bilər. Bir qayda olaraq təbii fəlakətlər zamanı əhalinin həyat və sağlamlığının təhlükəyə məruz qalması ilə əlaqədar olaraq sudan istifadə şərtlərində dəyişiklik baş verir.

Subyektiv səbəblərə lisenziya şərtlərinin pozulmasını, su obyektlərinin mühafizəsi üzrə tədbirlərin yerinə yetirilməsini, ətraf təbii mühitin mühafizəsi qaydalarının pozulmasını aid etmək olar.

Qanunvericilik Sudan özbaşına istifadəyə görə inzibati məsuliyyət tədbirlərinin tətbiqini nəzərdə tutur (Sudan istifadə etmə limitlərinə əməl edilməməsinə, su ehtiyatlarından israfçılıqla istifadə edilməsinə, su kəmərlərindən, kənarlarından özbaşına su götürülməsinə, içməli məişət, texniki və tullantı suların kənara (çöllərə, küçələrə, rabitə və enerji kommunikasiya şəbəkələrinə) təyinatı axıdılmasına görə İXM mad.101-103 CM. Mad. 250)

Təbiətdən istifadənin limitləşdirilməsi. Təbiətdən istifadə limitləri ərazilərdə ekoloji məhdudlaşdırma sistemidir və təbii ehtiyatlardan istifadə və zəhərli tullantıların təbiətə atılması ilə əlaqədar təbiətdən istifadə edən müəssisələr və ayrı-ayrı şəxslər üçün qoyulmuş məhdudiyyətləri özündə əks etdirir. Onlar təbiətdən istifadə müəssisələri üçün ətraf mühiti mühafizə orqanları tərəfindən regionda ekoloji şəraiti nəzərə almaqla istehsalat

tullantılarının yerləşdirilməsi normativləri və zəhərli tullantıların ətraf mühitə atılması qaydalarının məhdudlaşdırılması üçün təyin edilmişdir. təbiətdən istifadə limitləri təbii ehtiyatlardan istifadə məhdudiyyəti normalarıdır. Lisenziya ilə birlikdə onlar ətraf mühiti qorumaq üçün təsirli vasitələrdən biri kimi çıxış edirlər.

«Ətraf mühitin mühafizəsi haqqında» Qanunun 10-cu maddəsinə əsasən «Təbiətdən istifadənin normalaşdırılmasına görə limitlər və kvotalar müəyyən müddətlərin, məişət və istehsalat tullantılarının yerləşdirilməsinin son hədlərini müəyyən edir».

Təbii ehtiyatlardan istifadənin lisenziyalasdırılması kimi limitləşdirmə və təbii ehtiyatların istifadəsinin məhdudiyyəti, onların regional istifadəsi və istehsalı ilə bağlıdır.

Təbiətdən istifadə iki istiqamətdə yerinə yetirilə bilər:

- a) təbiətdən təbii ehtiyatların çıxarılması;
- b) təbiətə antropogen maddələrin atılması.

Burada təbiətdən istifadə limitləri 2 növə ayrılır:

- 1. Təbii ehtiyatların müəyyən edilmiş norma həcmində çıxarılması;
- 2. Zəhərli tullantıların ətraf mühitə atılması və basdırılmasının məhdudiyyəti normaları.

Təbiətdən istifadə zamanı təbii ehtiyatın çıxarılması limiti təbii ehtiyatlardan istifadə və onların istehsal qaydaları əsasında yerinə yetirilir. Onlar müəyyən obyektlərə bölünür: avtomobil yolları, dəmir yolları, hava və dəniz limanları, macistiral boru kəmərləri, meliorasiya sistemləri, neft və qaz quyuları, balıq təsərrüfatı müəssisələri, rabitə xətləri, elektrik xətləri və s. üçün qoyulmuş torpaq ayrılması normaları fəaliyyət göstərir.

Kommunal su təchizatı və kanalizasiya sistemlərinin istismarı zamanı, su təsərrüfatı orqanları tərəfindən torpaqların suvarılması, heyvandarlıq kompleksləri və sənaye obyektlərində su ehtiyatlarının işlədilməsi limitləri təsis edilir.

Meşələrin qorunması, istifadəsi və yetişdirilməsi sahəsində mərkəzi limitləşdirə göstəricisi kimi hər il yetişdirilmiş meşə əvə odunçuluq üçün kəsilmiş ağacların sayında (miqdarında) bərabərliyi təmin etməklə əlaqədar ayrılan (qırılacaq) meşə sahəsi iştirak edir.

Bundan başqa meşə təsərrüfatında meşə təsərrüfatı orqanları tərəfindən təyin edilmiş limitlər də işlədilir-vətəndaşların meşəyə gəlmək sayı, meşənin vəziyyətinə təsir göstərən bu və ya digər heyvanın sayı və s.

Heyvanlar aləmindən istifadə və onu qorumaq sahəsində heyvanları ovlamaq, tutmaq, balıqları və başqa su heyvanlarını tutmaq haqqında limitlər də hazırlanıb. Onlar mövsümü ovun və balıqçılığın ayrı-ayrı müddəti, bütünlüklə bir su hövzəsi və ya ovçuluq sahələri, həmçinin ayrı-ayrı şəxslər və ya ovçuluq və balıqçılıq təsərrüfatları üçün təsdiq edilib.

Bu və ya digər limitlərin müəyyən edilməsinin iki məqsədi vardır:

- 1) təbiətin mühafizəsi;
- 2) iqtisadi ehtiyatların normativ və normativdən artıq istifadəsi ilə əlaqədar vasitələrin alınması.

Ehtiyatların istifadəsi üçün yığılmış vasitələr onların yenidən istehsalı və səmərəli istifadəsinə işlədilir. Buna Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyi və Maliyyə Nazirliyi nəzarət edir.

Tullantı və atmosfer tullantılarının yol verilən həddi, eləcə də zərərli maddələrin yerləşdirilməsi təbiətdən istifadənin bir növüdür. Bu cür limitləşdirmə təbiəti mühafizə vəzifələrini, çirklənmə mənbələrini iqtisadi stimullaşdırma yolu və ekoloji fondlardan istifadə edilməsi vasitəsi ilə həll edir.

Sual 3. Təbiətdən istifadənin müqavilə forması ***Müqavilə xidmətlərinin növləri***

Sosialist təsərrüfatı sistemi şəraitində təbiətdən istifadənin inzibati metodla nizamlanmasının üstünlüyü müqavilə formasını ətraf təbii mühitin mühafizəsinin və ondan istifadənin tənhimlənməsinin köməkçi vasitəsi kimi müəyyən edirdi. bu şəraitdə uzun müddət ərzində lisenziya sərəncamverici hakimiyyət orqanlarının aktı kimi tərəflər arasında qarşılıqlı münasibətləri nizamlayan yeganə sənəd idi. əgər əvvəllər müqavilə az-az hallarda istifadə edilirdisə də bir qayda olaraq o, tərəflər arasında qarşılıqlı münasibətlərin dəqiqləşdirilməsinə xidmət edirdi.

Misal olaraq Yerli İcra hakimiyyəti orqanlarının ev tikintisi üçün torpaq sahəsinin ayrılması haqqında, qərarı əsasında tikinti aparan

təşkilatlar və yerli kommunal şöbələr arasında bağlanan tikinti müqaviləsini göstərmək olar.

Müqavilənin məzmununu torpaqdan istifadəçilərin və tikinti aparənların torpaq sahəsinin istifadəsi, tikinti işlərini başlama və qurtarma vaxtı, abadlaşdırma işlərinin həyata keçirilməsi üzrə hüquq və vəzifələrin konkretləşdirilməsi təşkil edir.

Oxşar funksiyalı yol, rabitə xətti və digər qurğuların tikintisi üçün müvəqqəti olaraq torpaqlar ayrılarkən tərəflər arasında bağlanmış müqavilələr də yerinə yetirirdi.

Müqavilə yerin münbit qatının istifadəsi və mühafizəsi, torpaq sahəsinin rekultivasiyası (bioloji və texniki) hesabatın aparılması qaydası və müqavilənin şərtlərinin düzgün yerinə yetirilməməsinə görə tərəflərin məsuliyyəti üzrə münasibətlərin iştirakçılarının hüquq və vəzifələrini dəqiqləşdirirdi.

Hazırda ətraf təbii mühitin mühafizəsinin iqtisadiləşdirilməsi, yeni ekoloji münasibətlərdən tənzimlənmənin iqtisadi metodlarının geniş yayılması ilə əlaqədar olaraq bu sahədə müqavilələrin bağlanması daha çox yayılır və müstəqil forma kimi tətbiq olunur. bir qayda olaraq təsərrüfat münasibətlərində iştirak edən subyektlər mövcud qanunvericiliyə uyğun olan, hətti qanunvericilikdə nəzərdə tutulmasa da ona zidd olmayan istənilən müqaviləni bağlaya bilərlər.

Bu baxımdan, mülki hüquqi müqavilələrin bir növü olan icarə müqaviləsi daha geniş yayılmışdır. Əgər o təbiətdən istifadə sahəsində torpaq münasibətlərində birinci olaraq istifadə edilərək torpaqdan istifadənin effektiv növ və forması kimi özünü göstərsə təbiətdən istifadənin digər sahələrində özünə çətinliklə yol tapırdı.

Sahəvi qanunvericiliyə uyğun olaraq yerin təki, su, meşə və heyvanlar Aləmi dövlət mülkiyyəti olmaqda davam edir.

Meşədən istifadə, sudan istifadə, balıq və ov təsərrüfatı sahəsində geniş yayılmış icarə müqaviləsindən başqa müqavilənin digər mümkün

növlərindən də istifadə olunur (belə ki, yerin təki haqqında Qanunda konsessiya müqavilələri haqqında söhbət gedir) Müxtəlif növ ekoloji xidmətlər göstərməsi üzrə müqavilələrin perspektivi var.

«Ətraf mühitin mühafizəsi haqqında» Qanuna əsasən (mad.15) qanunvericilikdə nəzərdə tutulduğu hallarda və müəyyən edilmiş qaydada təbii resurslardan istifadəyə görə müqavilələr bağlanıla bilər. Əgər təbii resurslardan istifadə üçün xüsusi icazə (lisenziya) alınması tələb olunarsa və təbiətdən istifadəçinin belə icazə olmazsa təbii resurslardan istifadə müqaviləsi etibarsız sayılır. Müqavilənin şərtləri ilə xüsusi icazənin şərtləri ziddiyyət təşkil edərsə və ya xüsusi icazə etmə müqaviləsi ətraf mühitin mühafizəsi sahəsində müvafiq icra hakimiyyəti orqanı ilə razılaşdıqdan sonra qüvvəyə minir.

Müqavilə sisteminin ekoloji münasibətlər sahəsinə nüfuz etməsinə baxmayaraq (bazar atributları olmadan alqı-satqı, dəyişmə, girov və s.) müqavilə müstəqil yer tutmur. Bu şəraitdə bir qayda olaraq lisenziya ekoloji münasibətlərin yaranmasının əsası hesab olunur, müqavilə isə onun konkretləşdirilməsi və yerinə yetirilməsi vasitəsi kimi çıxış edir.

Təbiətdən istifadə mexanizmində icarə münasibətləri. Təbiətdən istifadə sahəsində icarə münasibətlərinin predmeti torpaq, su, yerin təki, meşə və digər ehtiyatlardan istifadə edilməsidir.

Təbii ehtiyatların icarə müqaviləsinə əsasən bir tərəf (icarədar) digər tərəfə (icarəçiyə) müqavilədə şərtləndirilmiş müddətə təbii ehtiyatların konkret növünü (torpaq, meşə, su, ov, balıq təsərrüfatı, müalicə sağlamaşdırıcı və s.) məqsədyönlü təsərrüfat istifadəsi üçün verməyə, icarəçi isə müqavilədə şərtləndirilmiş icarə haqqını ödəməyə, təbii ehtiyatların mühafizəsi və səmərəli istifadə edilməsi qaydalarına riayət etməyi öz öhdəsinə götürür.

Təbii ehtiyatların icarə müqaviləsində tərəf kimi icarədar qismində təbii ehtiyatların sahibi, yaxud mülkiyyətçisi çıxış edir.

Təbii ehtiyatların icarə müqaviləsində hüquq qaybiliyyətinə malik istənilən subyekticarəçi ola bilər: dövlət, bələdiyyə qurumları, ictimai birliklər (təşkilatlar), vətəndaşlar, beynəlxalq təşkilat və birliklər, assosasiyalar və s.

Təbii ehtiyatların icarə müqaviləsinin məqsədi ehtiyatların təsərrüfat istismarı ilə məhdudlaşdırıla bilməz. Müqavilə yalnız iqtisadi yox, həmçinin ekoloji, müalicə-sağlamlaşdırıcı məqsəd daşıya bilər. Buna misal olaraq, oduncaq tədərükü ilə əlaqədar icarə müqaviləsi ilə yanaşı, təbiət kompleksi sahəsində tələblərin istehsalat təcrübəsi keçmələri üçün tədris müəssisələrini bağladığı icarə müqaviləsini və ya hər hansı ərazidə elmi-tədqiqat işlərinin aparılması üçün icarə müqaviləsinin bağlanmasını göstərmək olar.

Təbii ehtiyatların icarə müqaviləsi üzrə icarə münasibətlərinin məzmununa təbiət ehtiyatlarından iqtisadi, yaxud ekoloji istifadəsi ilə bağlı tərəflərin hüquq və vəzifələri daxildir.

Müqavilə obyektini kimi təbii ehtiyatların müxtəlif olmasına və onlardan istifadə məqsədlərinin fərqli olmasına baxmayaraq icarəçinin vəzifələrinə aşağıdakıları aid etmək olar:

- a) ehtiyatların məqsədyönlü istifadəsi;
- b) ehtiyatların səmərəli (qənaətlə) istifadəsi;
- v) korlanmanın və dağılmanın qarşısını almaq üçün ehtiyatların mühafizəsi və yenidən istehsalı üzrə müqavilədə şərtləndirilmiş tədbirlərin yerinə yetirilməsi;
- q) ekoloji tələblərə riayət edilməsi;
- d) qonşu (yaxın) təbiətdən istifadəçilərin hüquq və maraqlarının hörmət edilməsi;
- e) vurulmuş zərərin ödənilməsi;
- c) ehtiyatlardan istifadəyə görə haqqın vaxtında ödənilməsi.

Qeyd etmək lazımdır ki, təbiətdən istifadə sahəsində yeni yaranan icarə münasibətləri praktikasının öyrənilməsi müqavilə bağlanmasının

vahid qaydasını müəyyən etməyə imkan verir. Müqavilə bağlanması bir qayda olaraq aşağıdakı şərtləri özündə əks etdirir:

1. Maraqlı təşkilatlar və vətəndaşlar tərəfindən təbii ehtiyatların icarəsi məqsədəli göstərməklə ərazinin (yazılı müraciət) verilməsi.
2. Göstərilən məqsədlər üçün təbii ehtiyatlardan istifadə edilməsi imkanlarının öyrənilməsi (burada ekoloji ekspertiza istisna edilmir).
3. Müqavilədə göstərilən şərtlərə uyğun olaraq bu məqsədlərin həyata keçirilməsi üçün ərizəçinin imkanlarının öyrənilməsi.
4. Müsabiqə və yaxud hərracın keçirilməsi.

Müsabiqə, yaxud hərracın nəticələrinə əsasən arayışın (rəyin) tərtib edilməsi və məqavilənin bağlanması. Təbiətdən istifadə sahəsində icarə münasibətləri təcrübəsində müqavilə bağlanması vahid müddəti yoxdur. hər şey müqavilənin məqsədindən və təbii ehtiyatların xüsusiyyətlərindən asılıdır. Torpaq icarəsi bir qayda olaraq uzun müddətli xarakter daşıyır. meşə və su icarəsi qısa müddətə. ovçuluq icarəsi ilə əlaqədar müqavilə 2-5 il müddətinə bağlanır.

Təcrübi olaraq icarəçi tərəfindən müqavilə şərtləri yerinə yetirdiyi halda icarədarın icarə müqaviləsini vaxtından əvvəl ləğv etmək hüququ vardır. Hazırda təcrübədə təbii ehtiyatlardan məqsədəuyğun istifadə edilməməsi, onların mühafizəsi və səmərəli istifadəsi üzrə tədbirlərin yerinə yetirilməməsi, ekoloji müdafiə tələblərinin pozulması hallarına tez-tez rast gəlinir.

Müqavilənin pozulmasının subyektiv əsasları ilə yanaşı (icarəçinin hərəkətləri ilə şərtləndirilən) praktikada obyektiv şərtlərdən də istifadə olunur. Məsələn, məhkəmə qərarına əsasən müqavilə bağlayan hüquqi şəxsin ləğv edilməsi nəticəsində təbii ehtiyatların idarəçidən alınması.

İcarəçi müqavilənin yerinə yetirilməməsinə, yaxud düzgün yerinə yetirilməməsinə görə maddi məsuliyyət daşıyır. Bundan əlavə digər əsaslar

da icarəçinin maddi məsuliyyət daşmasına səbəb ola bilər. Məsələn, ov etmə ilə əlaqədar icarə müqaviləsində təsərrüfata vurulan ziyanın ödənilməsi vəzifəsi icarəçinin üzərinə qoyulur (əgər bu cür ziyan icarə müqaviləsinin qüvvədə olduğu müddətdə vəhşi heyvanların sayının optimal səviyyədən çox artırılması nəticəsində vurulmuşdursa). Bunlarla yanaşı icarədar digər hüquqi və fiziki şəxslər tərəfindən təbii ehtiyatlarla vurulmuş zərərin ödənilməsini də məhkəmə yaxud iqtisadi məhkəməsi vasitəsi ilə tələb etmək hüququna malikdir. həmçinin ov icarə müqaviləsində çirkənmə, yaxud digər zərərli təsirlər nəticəsində vəhşi heyvanlara vurulmuş zərərin ödənilməsi ilə əlaqədar icarədar məhkəmə yaxud iqtisad məhkəməsində iddia ilə çıxış edə bilər.

Təbiətdən istifadə sahəsində icarə münasibətləri təcrübəçi yeni yaranmağa başlayır və buna görə də köklü normativ hüquqi əsasə malik deyil.

Ekoloci xidmətlər bazarı sahəsində müqavilə münasibətləri. Təbii ehtiyatlar bazasına zərərsiz keçmək cəhdi ilə tərəf təbii mühitin vəziyyəti üçün təbiətdən istifadə sferasında yeniliklər silsiləsi yaranmışdır. Hələlik bu yeniliklər təcrübədə kifayət qədər istifadə olunmur. Onlar ekoloji strukturun bazar elementləri kimi çıxış edir.

Uzun müddətdir ki, ekoloji marketing ideyası haqqında söhbətlər gedir. Bunun mahiyyəti ondan ibarətdir ki, təbii ehtiyatların istifadəsindən alınan gəlir eyni zamanda təbii ehtiyatların yenidən istehsalı və mühafzəsini təmin edir. Hazırda respublikamızda bu istiqamətdə xarici dövlətlərin köməyi ilə bir sıra layihələr həyata keçirməkdədir.

Xüsusi xarici kapitalın cəlb edilməsi və sahibkarlıq fəaliyyətinin genişlənməsi ilə geniş müqavilə əlaqələri bazasında ekoloji xidmətlər bazarının inkişafı haqqında suallar diqqət mərkəzindədir.

Ekoloci xidmətlərə müqavilənin predmeti kimi baxılması üçün hər şeydən əvvəl «ekoloji xidmətləri» anlayışının dəqiq təyinatını tapmaq

lazımdır. Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyinin məruzələrinin birində Azərbaycan Respublikasında

ekoloji xidmətlər bazarı strukturunda olan bu xidmətlərin siyahısı göstərilmişdir. Bu siyahıya ekoloji sığortalama, ekoloji-hüquqi təminat, ekoloji fondların fəaliyyəti, tədris məsləhət işləri, ətraf mühitin keyfiyyətinin normalaşdırılması və qiymətləndirilməsi kimi fəaliyyət növləri daxildir.

Əgər ekoloji xidmətləri iqtisadiyyatın dövlət sahibkarlığı sektorunun yöməyi ilə həyata keçirilən geniş fəaliyyət spektri kimi başa düşsək onda məlum olur ki, burada müqavilə münasibətləri həddən artıq geniş və çoxşaxəlidir. Bu zaman vahid tipik müqavilə əsasında ekoloji xidmətlər göstərilir. Göstərilən müqavilədə tərəflər topdansatış yaxud fərdi sifarişçi rolunda çıxış edən təbiət istifadəçiləri-sifarişçi qismində fəaliyyət göstərən dövlət, ictimai, xüsusi, xarici, beynəlxalq təşkilatlar və podratçı qismində ekoloji xidmətləri icra edən müəssisələr ola bilər. Həmçinin podratçı kimi ayrı-ayrı şəxslər də çıxış edərək müqavilə üzrə konkret işləri yerinə yetirə bilər: mühazirə oxumaq, metodiki işləmələr yazmaq, normativ aktın layihəsini hazırlamaq, dərslik yazmaq və s.

Azərbaycan Respublikası Mülki Məcəlləsində nəzərdə tutulmuş podrat müqaviləsinin ümumi normaları ilə yanaşı bazar iqtisadiyyatına keçid dövründə ekoloji fəaliyyət xarakterik olan, spesifik xüsusiyyətləri əks etdirən ekoloji xidmətlər göstərilməsi üçün tipik müqavilənin hazırlanmasının məqsədəuyğunluğu haqqında fikirlər mövcuddur.

Təbiətdən kompleks istifadə müqaviləsi. Təbiətdən kompleks istifadə dedikdə - ətraf mühitin mühafizəsi, təbii ehtiyatların yenidən istehsalı və onlardan səmərəli istifadə edilməsi ehtiyatlarından eyni zamanda istifadə edilməsi başa düşülür.

Təbiətdən kompleks istifadə müqaviləsinin bağlanması zəruriliyi ondadır ki, praktiki olaraq həmişə bir ehtiyatdan istifadə edilməsi digər

ehtiyatın səmərəli istifadəsi və mühafizəsinə təsir göstərir. Tipik misal faydalı qazıntıların hasilatı üçün yerin təkinin tədqiqinə verilən lisenziya torpağın, meşənin, suyun mühafizəsini tənzimləmir. bu bağlanması lisenziyanın alınması ilə nəticələnən konkret ehtiyatın istifadə edilməsi ilə bağlı bütün sualların həllini özündə əks etdirir.

Təbiət istifadəçisi lisenziya əsasında ətraf təbii mühitin mühafizəsi orqanları qarşısında müqavilə bağlanması haqqında məsələ qaldırır. Ekologiya və Təbii sərvətlər Nazirliyi təbii ehtiyatların istifadəsi üzrə təbiət istifadəçisinin məqsədləri (niyyətləri) haqqında bütün sənədləri öyrənir və ekoloji ekspertiza təyin edir.

Ekoloji ekspertizanın məqsəli təbii ehtiyatdan istifadənin digər ehtiyatlar və bütövlükdə ətraf təbii mühitin vəziyyətinə təsirini qiymətləndirməkdir.

Təbiətdən kompleks istifadə müqaviləsinin bağlanması Qanun vericiliyə əsasən 2 əsas sənəd lisenziya və ekoloji ekspertizanın əsaslı rəyi tələb olunur. Müqavilə şəhər, rayon və ya respublika icra hakimiyyəti orqanları tərəfindən bağlanır. Bu təbiət ehtiyatlarına kimin sahib olmasından asılıdır. İcra hakimiyyəti orqanları yalnız mülkiyyətçi yaxud sahiblik səlahiyyətini yerinə yetirdiyi ehtiyatlar barəsində sərəncam verə bilər. Müqavilə təbiət istifadəçisinin üzərinə təbii ehtiyatların yenidən istehsalı, onlardan səmərəli istifadə, ətraf təbii mühitin mühafizəsi tələblərinə və ekoloji təhlükəsizlik normalarına riayət edilməsi vəzifəsini qoyur. Müqavilənin bu şərtlərinin yerinə yetirilməməsi, yaxud onların pozulmasına görə təbiət istifadəçisi məsuliyyət daşıyır və vurulmuş ziyanı ödəməyə borcludur. Bu müqavilə dərin nəzəri işləmələr və praktiki təsdiqlənmə tələb edir. *Birincisi*, müqavilənin tipik formasını işləmək zəruridir. *İkinci*, göstərilən müqavilənin digər müqavilə münasibətləri ilə əlaqələri haqqında sualları həll etmək lazımdır. Başqa sözlə desək, təbii ehtiyatlardan istifadə üzrə icarə müqaviləsini təbiətdən kompleks istifadə müqaviləsi hesab etmək olarmı? *Üçüncüsü*, təbii ehtiyatlardan istifadə üzrə

lisenziya ilə yanaşı əlavə bir lisenziya növü təbiətdən kompleks istifadə üzrə lisenziya almaq lazımdır mı? Bizim fikrimizcə bu artıq kağızlar, lazımsız sənədlər, təbiətdən istifadənin səmərəliliyini artırmır, əksinə onu bürokratlaşdırır.

Qoyulmuş suallara cavad vermək üçün Azərbaycan Respublikasının müxtəlif regionlarının və Müstəqil Dövlətlər Birliyinin digər dövlətlərinin təbiətdən istifadənin müqavilə forması praktikasını dərinlən öyrənmək zəruridir.

N ə t i c ə

Beləliklə, biz təbiətdən istifadə hüququ haqqında danışarkən üç sualı araşdıraraq qeyd etdik ki. təbiətdən istifadə dedikdə ətraf təbii mühitin insan üçün sərfəli olan ekoloji iqtisadi və mədəni sağlamlaşdırıcı xüsusiyyətlərindən istifadə edilməsi başa düşülür.

Təbiətdən istifadənin üç forması vardır:

1. İqtisadi(aparıcı forma)
2. Ekoloci
3. Mədəni-sağlamlaşdırıcı

Göstərilən bu formalardan irəli gələrək təbiətdən istifadəni 2 növə bölmək olar:

1. Ümumi
2. Fərdi.

İkinci sualı araşdırarkən qeyd edildi ki, təbiətdən istifadə limiti ayrı-ayrı ərazilərdə ekoloji məhdudlaşdırma sistemidir.

Bu özünü iki istiqamətdə göstərir:

a) təbii ehtiyatların təbii eksosistemdən götürülməsi ilə bağlı qoyulan hədd

b) zəhərli tullantıların ətraf təbii mühitə atılması ilə bağlı qoyulan hədd

Bundan başqa təbii ehtiyatlardan istifadə lisenziyasından danışarkən qeyd etdik ki, təbii ehtiyatların istifadə lisenziyası dedikdə təbii ehtiyatın istifadəsi ilə bağlı müəyyən fəaliyyət növünün aparılmasına verilən icazə başa düşülür.

Üçüncü sualı araşdırarkən qeyd etdik ki, təbii ehtiyatlardan istifadə hüququnun əsasını qanunla müəyyənləşdirilmiş qaydada rəsmiləşdirilən təbiəti mühafizə orqanları tərəfindən verilən icazə (təbiətdən istifadə haqqında müqavilə) təşkil edir.